

Laboratorium metrologii

Instrukcja do ćwiczeń laboratoryjnych

Temat ćwiczenia: Pomiary wymiarów zewnętrznych

Opracował: dr inż. Eliza Jarysz-Kamińska
Szczecin 2013

Spis Treści

Wprowadzenie.....	2
1. Cel ćwiczenia	2
2. Wymagany zakres wiedzy.....	2
3. Pytania kontrolne.....	3
4. Przebieg ćwiczenia.....	4
5. Sprawozdanie	5
Literatura	5

Wprowadzenie

Niniejsze opracowanie powstało jako pomoc do ćwiczeń laboratoryjnych z miernictwa warsztatowego, metrologii i systemów pomiarowych, metrologii oraz podstaw metrologii odrabianych przez studentów Wydziału Inżynierii Mechanicznej i Mechatroniki ZUT w Szczecinie.

1. Cel ćwiczenia

Zapoznanie się z zastosowaniem przyrządów suwmiarkowych i mikrometrycznych oraz sposobów ich praktycznego wykorzystania w pomiarach wymiarów zewnętrznych.

2. Wymagany zakres wiedzy

- znajomość pojęć z zakresu teorii pomiarów (wymiar zewnętrzny, wymiar rzeczywisty, wymiar tolerowany, wymiary graniczne, tolerancja, odchyłka, itp.)

Wymiar zewnętrzny Z jest to odległość elementów powierzchni, między którymi ich bezpośrednie sąsiedztwo jest wypełnione materiałem (np.: średnica wałka, długość wałka, grubość blachy).

Wymiar tolerowany to wymiar, którego odchyłki są bezpośrednio określone, określają go jednoznacznie dwa wymiary graniczne: wymiar górny B i wymiar dolny A.

Wymiar tolerowany liczbowo składa się z trzech wymiarów wyrażonych liczbami: wymiaru nominalnego D oraz odchyłek granicznych – górnej (es, ES) i dolnej (ei, EI). Małymi literami (es, ei) oznacza się odchyłki graniczne wymiarów zewnętrznych, wielkimi (ES, EI) – wymiarów wewnętrznych.

Wymiary graniczne są to dwa wymiary, których nie może przekroczyć zmierzony wymiar produktu, jeżeli ma on być uznany jako poprawnie wykonany.

Wymiarem górnym B nazywa się większy wymiar graniczny

Wymiarem dolnym A nazywa się mniejszy wymiar graniczny

Tolerancja T jest to dopuszczalny zakres zmienności wymiaru. Jest to różnica wymiaru górnego B i dolnego A: $T = B - A$, różnica między górną a dolną odchyłką dopuszczalną. Przestrzeń ta nazywana jest też polem tolerancji. Szerokość pola tolerancji, czyli dokładność danego wymiaru zależna jest od jego klasy IT.

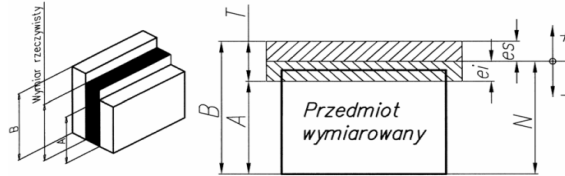
Dla wymiarów zewnętrznych (wałków) zachodzą następujące zależności: $A_w = N + ei$, $B_w = N + es$, $T = es - ei$

Wymiar nominalny N wymiar, z którego wynikają wymiary graniczne przez podanie odchyłki

górnej i dolnej (Rys.1).

Odchyłka górna (es , ES) jest różnicą algebraiczną między wymiarem górnym B i odpowiadającym mu wymiarem nominalnym N .

Odchyłka dolna (ei , EI) jest różnicą algebraiczną między wymiarem dolnym A i odpowiadającym mu wymiarem nominalnym N .

Rys.1 Wymiar nominalny w układzie wymiarów granicznych

Ze względu na żadaną dokładność wykonania wymiary dzieli się na:

- swobodne, tj. takie, których rzeczywista wartość nie odgrywa większej roli; dla wymiarów takich nie podaje się tolerancji,
- tolerowane, których rzeczywista wartość musi się zawierać w określonych granicach,
- teoretyczne, dla których nie przewiduje się żadnych odchyłek; są to zwykle wymiary potrzebne do obliczania wymiarów narzędzi, sprawdzianów lub uchwytów.

W zależności od sposobu otrzymywania wartości wielkości mierzonej rozróżnia się metody pomiarowe:

Metoda pomiarowa bezpośrednia występuje wówczas, gdy wartość wielkości mierzonej jest otrzymywana wprost, bez konieczności wykonywania obliczeń (np. z odczytania wskazania narzędzia pomiarowego).

Metoda pomiarowa pośrednia polega na tym, że poszukiwana wartość wielkości mierzonej jest obliczana na podstawie zależności wiążącej ją z wielkościami, których wartości były mierzone bezpośrednio (np. wyznaczenie objętości stożka na podstawie pomiarów wysokości i średnicy podstawy).

W zależności od sposobu porównywania wartości wielkości mierzonej ze znanymi wartościami tej wielkości rozróżnia się następujące metody:

Metoda bezpośredniego porównywania występuje wówczas, gdy cała wartość wielkości mierzonej jest porównywana ze znaną wartością tej samej wielkości (np. pomiar długości przymiarem).

Metoda różnicowa polega na pomiarze niewielkiej różnicy między wartością wielkości mierzonej a znaną wartością tej wielkości (np. pomiar średnicy średnicówką czujnikową).

- budowa, działanie i zastosowanie: przyrządów suwmiarkowych oraz przyrządów mikrometrycznych,
- kryteria dokładności, zasady tolerowania i oceny.

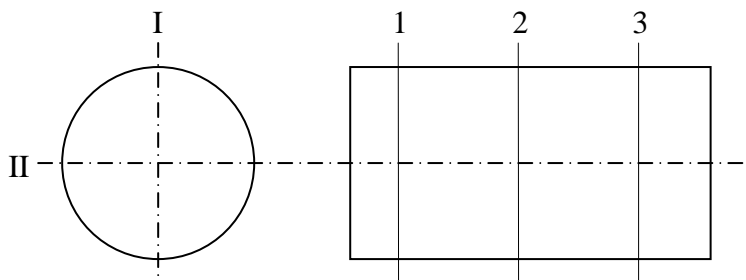
3. Pytania kontrolne

- Jakimi przyrządami możemy zmierzyć wymiar zewnętrzny?
- Wymień przyrządy mikrometryczne wykorzystywane do pomiarów zewnętrznych.
- Na ile części podzielony jest obwód bębna przyrządu mikrometrycznego?
- Co to jest punkt koincydencji?

- Jakie wartości działki elementarnej noniuszy mogą występować w przyrządach suwmiarkowych z odczytem analogowym (klasycznych)?

4. Przebieg ćwiczenia

- I. Dokonać pomiaru średnicy wałka za pomocą wskazanych przez prowadzącego zajęcia przyrządów pomiarowych o różnych dokładnościach w dwu prostopadłych do siebie płaszczyznach i trzech różnych przekrojach.

- II. Obliczyć tolerancję normalną dla danego wymiaru nominalnego np. dla 1 i 7 klasy tolerancji.

Wartości dla klas 01,0,1 oblicza się z zależności:

$$IT_{01} = 0,3 + 0,008D$$

$$IT_0 = 0,5 + 0,012D$$

$$IT_1 = 0,8 + 0,020D$$

Wartości liczbowe dla wymiarów do 500 mm dla klas tolerancji od 5 do 18 ustala się ze wzoru:

$$IT = a * i$$

gdzie:

IT – International Tolerance,

a – współczynnik klasy tolerancji, w zależności od klasy tolerancji współczynnik ten przyjmuje wartości

Klasa tolerancji	Współczynnik klasy tolerancji
1	2
7	16
10	64

i - funkcja jednostki tolerancji normalnej $i = 0,45\sqrt[3]{D} + 0,001D$ [μm]

D – średnia geometryczna granic przedziału lub przedziału pośredniego $D = \sqrt{D_{\min} \cdot D_{\max}}$

- III. Określić wymiar tolerowany mierzonego elementu.

- IV. Porównać otrzymane wyniki z wymiarami granicznymi wałka, aby dowiedzieć się czy są spełnione warunki poprawnego wykonania:

$$A_w < X \pm e_x < B_w$$

5. Sprawozdanie

Sprawozdanie oprócz ogólnych wymagań wg [4] powinno zawierać: opracowanie zebranych wyników pomiarów:

- należy zamieścić obliczenia tolerancji normalnej IT dla mierzonego wałka i porównanie tych wyników z wartościami liczbowymi tolerancji dla wymiarów nominalnych zgodnie z normami polskimi,
- podać pełne oznaczenie wymiaru tolerowanego mierzonego elementu,
- zweryfikować możliwość wydania certyfikatu zgodności wykonania danego elementu z zadaną specyfikacją technologiczną.

Literatura

- [1] Białas S.: *Metrologia techniczna z podstawami tolerowania wielkości geometrycznych dla mechaników*. Warszawa 2006, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej
- [2] Humienny Z., Osanna P.H., Tamre M., Weckenmann A., Jakubiec W.: *Specyfikacje geometrii wyrobów. Podręcznik europejski*, Warszawa, WNT 2004.
- [3] Jakubiec W., Malinowski J.: *Metrologia wielkości geometrycznych*, WNT, Warszawa 2004.
- [4] Majda P.: *Laboratorium metrologii ITM ZUT, Instrukcja do ćwiczeń laboratoryjnych, Temat: Ogólna instrukcja sporządzania sprawozdania z ćwiczeń laboratoryjnych*, Szczecin 2010.
- [5] Olszak W., Marchelek K.: *Miernictwo warsztatowe: ćwiczenia laboratoryjne*, Wydawnictwo Politechniki Szczecińskiej, Szczecin 1967.
- [6] PN-EN 20286-1:1996 *Układ tolerancji i pasowań ISO. Podstawy tolerancji, odchyłek i pasowań*
- [7] PN-EN 20286-2:1996 *Układ tolerancji i pasowań ISO. Tablice klas tolerancji normalnych oraz odchyłek granicznych otworów i wałków*